

Péter Éva

A ZSIDÓ JÖVŐ FAGGATÁSA

DAVID VITAL KÖNYVÉRŐL*

David Vital – egy háromkötetes cionizmustörténet szerzője – legújabb könyvében a zsidóság jövőjét érintő legkényesebb és legbonyolultabb kérdéseket teszi fel. Nem ad – nem is adhat – mindenre egyértelmű választ, érdeke „csak” annyi, hogy jó kérdéseket vet fel, s a dilemmákat pontosan megfogalmazza.

Vital előrejelzése nem túl biztató. A zsidóságot szigetcsoporthoz hasonlítja, ahol a sokféle közösség, köztük Izrael, mind különálló egységet alkot. Mi vezetett e helyzet kialakulásához? Milyen szerepet játszik Izrael, illetve a diaszpóra ebben a visszafordíthatatlannak tűnő folyamatban? Mikor és miért vált el egymástól a zsidó nép két nagy tömbjének sorsa?

Az európai zsidóság életében az első jelentős változást a nagy francia forradalom hozta. Az egyenlőség elve ekkor vonatkozott először a zsidókra is. Vital felhívja a figyelmet a tényre, hogy az emancipációt nem a zsidók kezdeményezték. Vitathatatlanul pozitív mivolta ellenére az új helyzet új problémákat szült, ami arra készítette a zsidókat, hogy olyan kérdésekre adjanak választ, amelyek történelmük során addig még soha nem merültek fel. Hol lesz a helyük a nemzetállamban, milyen árat kell fizetni azért, hogy egyenrangú tagjaivá váljanak? Hogyan lehet összeegyeztetni megszokott életvitelüket, életfelfogásukat, vallási gyakorlatukat új státussal? Nyilvánvaló volt, hogy a francia forradalom a régi előjogokkal egyetemben el kívánt törölni mindent, ami akadályozhatta volna az egyenlőségen alapuló nemzetállam létrejöttét, ahol természetesen nem lehetett helye egy zárt, minden – politikai, gazdasági, kulturális – szempontból elkülönülő csoportnak. Tehát a zsidók számára ekkor vetődött fel először a kérdés: franciák-e ők, vagy idegenek? Franciává válhatnak-e, akarnak-e válni?

David Vital azt a nyilatkozatot idézi, amit a zsidóság – a kormány és nem a közösség által kijelölt! – vezetői tettek 1806-ban, a Napóleon megbízottjaival történt tárgyalások után: „A hazaszeretet annyira természetes, élő és hitünkkel tökéletesen összhangban lévő érzés, hogy egy francia zsidó Angliában, az ottani zsidók között idegennek érzi magát. (...) Ez olyannyira így van, hogy a legutolsó háborúban a francia zsidók Franciaország ellenségeinek zsidó katonái ellen is a végsőkig harcoltak.”

A félelem, a bizonytalanság, a váratlan új helyzet diktálta hűségnyilatkozat a továbbiakban messzemenő következményekkel járt, állapítja meg.

* David Vital, *The Future of the Jews – A People at the Cross-Roads*. Harvard University Press, 1990.

Kelet-Európában másképp vetődött fel a történelem, a külvilág kihívása, itt az egyéni kiemelkedés hiányzó feltételei miatt a zsidó társadalom belső összetartó ereje megmaradt. Vital Izraelt e kelet-európai közösségek örökösének tekinti, melynek gyökereit – mai arculatától függetlenül – Odesszában, Varsóban, Vlnában, Minszkben kell keresni.

A két eltérő fejlődés egy közös vonást mégis mutat: a zsidóságnak soha nem voltak – a közösség szintjén – önálló politikai törekvései. Csakis a befogadó ország népének függvényében létezett. Jellemző példával szemlélteti ezt Vital, amikor megemlíti, hogy Gordon Craig, amerikai történész Németországról szóló igen részletes és alapos művének tárgymutatójában hiába kereste a „zsidó” címszót. Németország történetének zsidó vonatkozásai ugyanis az „antiszemitizmus” címszó alatt találhatók.

Izrael állam létrejötte forradalmi változást hozott: a zsidóság politikus nép lett, amiben kétségkívül a cionizmus játszott döntő szerepet.

A cionizmus – mint minden közös, nemzeti, politikai célt kitűző mozgalom – a kezdetektől fogva a zsidó történelmi múlt felidézéséből táplálkozott. Ez készítette elő a talajt a cselekvésre, a nemzeti újjászületés megteremtésére, a szó politikai értelmében. A közös múlt felidézése vezetett ahhoz a felismeréshez, hogy a különböző közösségeket összefogó, országhatárok feletti szervezet és akció: *lehetséges, legitim és szükséges*. A fő hajtóerőt a múlt és a jelen szembeállítása jelentette. Így jött létre a par excellence modern, zsidó nemzeti mozgalom, ami – és ez nagyon lényeges – az Erec Izraelbe való visszatérést a Messiás és mindenfajta isteni beavatkozás nélkül képzelte el.

Izrael állam létrejötte óta újabb aspektussal bővült, és ezáltal még összetettebbé vált a zsidók franciaországi emancipációjával kapcsolatban már felvetődött kérdés: a lojalitás kérdése. *Lehetséges-e kettős hűségnyilatkozat, egyszerre Izrael és a befogadó társadalom iránt?*

Vital behatóan elemzi a diaszpóra és Izrael viszonyának gyakran konfliktusos, távolról sem tiszta és egyértelmű kapcsolatát.

Nyilvánvaló, hogy a világ zsidósága figyelemmel kíséri az izraeli eseményeket, amelyek – legalábbis közvetett módon – kihatnak a diaszpóra életére is. Ily módon feljogosítva érzik magukat, hogy lehetőségeikhez mérten befolyásolják az izraeli politikát. Okfejtésének ezen a pontján bizonyára sokakat vitára készítő határozottsággal bírálja azokat a diaszpórabeli zsidó vezetőket, akik a nyugati (itt elsősorban az Egyesült Államokról van szó) kormányokra gyakorolt befolyásuk teljes tudatában véleményt nyilvánítanak Izrael politikájáról. Ezek az emberek, érvel Vital, sem személyes, sem

anyagi, sem politikai értelemben nem felelnek kijelentéseik következményeikért. Erőfeszítéseik lehetséges eredménye semmilyen formában nem érinti őket, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem Izraelben élnek. Bár ők – épp az Izrael iránti lojalitásuktól és szimpátiájuktól vezérelve – úgymond „belülről” bírálják a zsidó államot. Ítéletük azért nem lehet jogos, mert egy alapvetően politikai problémához csakis és kizárólag a morális oldalról közelítenek. A kérdést a „jó” és a „rossz”, az „elnyomó” és az „elnyomott” erkölcsi szembenállására egyszerűsítik le, gyakran történelmi, terminológiai pontatlanságokkal, felületesen, lényegi kérdéseket figyelmen kívül hagyva.

Az Izrael és a diaszpóra közti legfontosabb különbség a szerző szerint éppen az, hogy míg Izraelt, mint minden önálló államot, a politikai élet megléte jellemzi, addig a diaszpóra közösségeinek vezetői nem politikai vezetők, ezért a közösség tagjaival szemben semmilyen kötelezettségük nincsen. Izrael önálló politikai nemzetként a maga útját járja.

De mi történik közben a diaszpórával?

Vital a diaszpórán belül, az európai és amerikai közösségek között is különbséget tesz.

A közép- és kelet-európai országokkal külön nem foglalkozik. Ezt nyilván a közösségek erősen lecsökkent lélekszáma magyarázza, valamint az a tény, hogy az

egy-egy országokban igen különbözőképp alakult a zsidóság helyzete. Ennek részletes taglalása külön tanulmányt érdemelne.

Nyugaton – elsősorban Angliában és Franciaországban – viszonylag nagy lélekszámú zsidó közösség él, amely főként a középosztályhoz tartozik. Bár sokan kötődnek a zsidósághoz, a közösség mégis gyenge: intézményei, kulturális élete, jövője nem sok embert foglalkoztat. Sok a vegyes házasság, héberül vagy jiddisül már senki sem beszél. Kevesen vallják magukat zsidónak, bár a teljes asszimilációt főként az gátolja – itt Vital Raymond Aront idézi –, hogy „a többiek szemében zsidók maradnak”. Az európai zsidó közösségek agóniáját a szerző a zsidó történelem egyik legszomorúbb fejezetének tekinti.

Amerikában, az ország sajátosságaiból adódóan, más a helyzet. Sokféle zsidó közösség él egymás mellett a maguk intézményeivel, szervezeteivel. Az amerikai zsidóságot sokszínűség és tolerancia jellemzi. Igazi szimbiózisban élnek a társadalommal. A vegyes házasság, a nyelv elvesztése persze itt is jellemző.

A szerző szerint a diaszpóra két nagy csoportjának közös dilemmája, hogy lehetséges-e egy laikus, az adott ország nyelvében élő – a nyelv kérdését Vital rendkívül fontosnak tartja – zsidó életmodell kialakítása. A szerző véleménye szerint ezt az alternatívát Izrael kínálja.

HARASZTI GYÖRGY

Odesszától Baselig, Bécsből Jeruzsálemig avagy a historiográfia diszkrét bája

DAVID VITAL ÉS WALTER LAQUEUR KÖNYVEIRŐL*

A cionizmus történetének magyar nyelven hozzáférhető irodalma nem kényeztet el a hazai olvasót. Ennek talán legfontosabb oka a Soá előtti magyarországi mozgalom viszonylagos gyengesége,¹ illetve a kommunista hatalomátvétel utáni erőszakos felszámolása. Ha megvizsgáljuk az 1949 előtt kiadott művek jegyzékét,² az alapító atyák és ideológusok (Pinsker, Herzl, Szokolov, Weizmann, Jabotinsky, Ben-Cvi, Borohov és társaik) néhány szemelvényes írásán túl e tárgykörben szinte semmi érdemlegeset sem találunk. A kisigényű feldolgozások közül viszonylag még a leghasználhatóbb Israel Cohen³ történeti áttekintése, de ez sem tűnik ki különös mélységével, eredeti szempontjaival. A „rendszer váltás” utáni nyolcvan év nem kedvezett a kérdés objektív vizsgál-

latának, s ez tükröződött a kiadói programokban is. Napjainkban már csak mosolyt kelt a cionizmus ötvenes évek elejéről származó definíciója,⁴ de nehéz feledni, hogy e veretes meghatározás a Kreml orvosai és Péter Gábor konstruált cionista összeesküvésének árnyékában született. Nem sokkal vigasztalóbb a kép a létező szocializmus későbbi évtizedeiben sem. A hazai szerzők közül – az élőkrol vagy jót, vagy semmit – elegendő Makai György⁵ nevét említeni. A cionizmus eszmekörének, történetének idegen nyelvű, tudományos igényű feldolgozásai több-kevesebb nehézség árán a kutatók számára persze Magyarországon is hozzáférhetőek voltak. A szakkönyvtárakban fellelhető régebbi munkák közül máig használható *Richard J. H. Gottheil* 1914-ben Philadelphiában megjelent *Zionism* című könyve. A Herzl utáni nemzedék egyik vezető alakjának, *Nahum Szokolovnak* terjedelmes műve, a *History of Zionism 1600–1918* (London, 1919, 2 kötet) inkább csak szerzőjének szubjektív álláspontját tükrözi. A mozgalom szervezeti felépítéséről jó áttekintést nyújt *Adolf Böhm Die Zionistische*

* David Vital: *The Origins of Zionism* (Oxford: Oxford University Press, első kiadás 1975) Walter Laqueur: *History of Zionism* (New York Schocken Books, első kiadás 1972)